

Anna Sobczak¹

A SÁRGA (ŻÓŁTY) ÉS A ZÖLD (ZIELONY) ALAPSZÍNNEVEK HASZNÁLATA A MAGYAR ÉS A LENGYEL NYELVBEN

Abstract

According to the idea that language and worldview are inextricable we can argue that there is a connection between worldview and use of colour terms in different languages. The paper presents results of research on use of the colour terms *żółty* (yellow) and *zielony* (green) in the Polish language compared to use of the colour terms *sárga* (yellow) and *zöld* (green) in Hungarian. A basis for the research was a survey, and interviewees were native speakers of Polish or Hungarian.

Keywords: *linguistic image of the world, categorization, basic colour terms, yellow, green*

Kulcsszavak: *világ nyelvi képe, kategorizáció, alapszínnevek, sárga, zöld*

1. Bevezetés

A színnevek a mindennapi szókincsünk egyik jelentős része, amelyeknek a használatán keresztül nemcsak a világról, hanem a nyelvünkben rögzített világképről is információkat kaphatunk, ezért érdemes vizsgálni a színnevek használatát a nyelvészet keretében is, ami többféle megközelítésből végezhető, de ennek ellenére viszonylag kevés az e témával kapcsolatban készült magyar és lengyel szakirodalom.

E tanulmány kiindulópontja a világ nyelvi képének az elmélete, amely alapja a magyar és a lengyel nyelv közötti kontrasztív vizsgálatnak, amit az alapszínnevek kapcsán kérdőíves empirikus kutatás útján végeztem. A célom az alapszínnevek használatának a vizsgálata volt, pontosabban az érdekelt, hogyan értelmezik őket a magyar és a lengyel anyanyelvűek, milyen színűnek látják a világ bizonyos elemeit, és a színnevek konkrét felfogása mellett, hogyan használják őket szintén átvitt értelemben, milyen szimbólumként, milyen tulajdonságok, fogalmak, sőt állandósult szókapcsolatok, kifejezések, szólások, elnevezések kapcsolódnak hozzájuk. Továbbá, hogy milyen különbségek érzékelhetőek a magyar és a lengyel nyelv között. A főhipotézisem azon alapult, hogy a

¹ Anna Sobczak MA képzésben résztvevő diák, Magyar Szak, Nyelvészeti Intézet, Modern Filológiai Kar, Adam Mickiewicz Egyetem, Poznań, Lengyelország, anna.w.sobczak@gmail.com

színnevek használatán keresztül értelmezhető a világ nyelvi képének egy részterülete, ennek megfelelően más lehet a színnevek használata a magyar és a lengyel nyelvben. Jelen dolgozat két nagyobb egységre tagolódik: az első részben ismertetem az elméletet, a második egységben a nyelvi anyag interpretálásával foglalkozom.

2. A világ nyelvi képe

A világ nyelvi képével kapcsolatos kutatásoknak és elméletnek kezdeteit már Martin Luther nevéhez köthetjük, de az e elméletet később, az európai felvilágosodás korán kezdték el fejleszteni. Azonban a világ nyelvi képének kialakítása igazából Wilhelm von Humboldt alakjához kapcsolódik – ő a *Weltanschauung*-elméletének szerzője (vö. Anusiewicz–Dąbrowska–Fleischer 2000: 14–16, Bańcerowski 1999: 188–189).

A 20. században az amerikai nyelvészetben jelentős helyet foglal el a világ nyelvi képének kutatása. A Sapir-Whorf hipotézisből következő nyelvi relativizmus szerint „a nyelv nemcsak kommunikációs eszköz, hanem meghatározott világgépét is tartalmaz, mivel az ember gondolatvilága szoros kapcsolatban áll a nyelv struktúrájával” (Bańcerowski 1999: 190).

A 80'-as évektől kezdve a világ nyelvi képének a problematikájával több lengyel nyelvész is foglalkozik, ekképp sokféle szempontból kutatják e nyelvészeti elméletet, és több módon értelmezik a világ nyelvi képének fogalmát (ld. Anusiewicz–Dąbrowska–Fleischer 2000, Bartmiński 2006, Grzegorzczkova 2004, Tokarski 2004 és mások).

Renata Grzegorzczkova szerint „a világ nyelvi képét fogalmi struktúráként kell értelmezni, amely az adott nyelvi rendszerben, azaz a grammatikai és a lexikális tulajdonságaiban rögzült, és amely a nyelvi szövegek (megnyilatkozások) révén jut kifejezésre” (Bańcerowski 1999: 191). Jerzy Bartmiński (2006) úgy véli, hogy a nyelv nemcsak kommunikációs eszköz, hanem egyben a valóság interpretációjának eszköze is, amely magában foglalja a világ bizonyos képét és rá jellemző kommunikációs formákat – ezek egy adott közösség történelmi fejlődésének, kialakított kultúrájának, emberi tapasztalatoknak az eredményei, amelyeket közösségnek minden tagja a szocializáció folyamán sajátítja el (vö. Bartmiński 2006: 14). Továbbá Tokarski szerint „a világ nyelvi képét olyan törvényszerűségek halmazaként értelmezi, amelyek a grammatikai kategoriális kapcsolatokban (flexió, szóképzés, szintaxis), valamint a lexika szemantikai struktúráiban realizálódnak, és amelyek egyfelől az adott nyelvre jellemző világnézetnek a módjait, másfelől pedig a világ szerveződésének általános megértését, az adott nyelvközösség által értékeket tükrözik” (Bańcerowski 1999: 191).

Magyar vonatkozásban a nyelvi világgép kutatásának elméletét Janusz Bańcerowskihoz köthetjük (vö. Koutny 2012: 158), aki úgy véli, hogy „a világ nyelvi képe nem más, mint a nyelvhasználók által tapasztalt objektívan létező valóságnak a képe, azon nyelvhasználóké, akik hasonló tapasztalatokkal rendelkeznek és hasonló értékeket vallanak. A világ nyelvi képét a valóságról szóló tudásfajtaként is értelmezhetjük, amely a tudás hordozóját is feltételezi. Ez nem más, mint az ember mentális információs térképe,

amelynek a nyelv integráns része, mivel benne létezik, benne van kódolva és rögzítve a nem lineáris fogalmi struktúra formájában” (Bańcerowski 1999: 192).

3. A világ nyelvi képe és a kategorizáció

A kognitív megközelítésben a kategorizáció arra vonatkozik, hogy az ember a világ-megismerés folyamán feldolgozza és interpretálja a valóságot, ekképp csoportosítja a tapasztalt tárgyakat, jelenségeket, gondolatokat, érzéseket, cselekvéseket, folyamatokat, tudajdonságokat, viszonyokat stb., kategóriákat teremt és besorolja azokat a példányokat, amelyekkel érintkezésbe jut, másokhoz viszonyítva, közös tulajdonságokat keresve és alá vagy fölé rendelve a csoportok hierarchiáján belül. Az ekképp működtetett és értelmezett kategorizáció szoros kapcsolatban áll a világ percepciójával, megértésével, interpretálásával és ennek megfelelően a világ nyelvi képének a kialakulásával (vö. Tolcsvai Nagy 2010: 24).

Minden nyelv esetében másképpen történhet a kategórizáció, ezért lehetséges, hogy különböző nyelvekben nem ugyanúgy vannak besorolva a példányok a csoportokba (a kategóriákba) – különbségeket lehet találni a kategóriák hatáira és a prototípuselvekre nézve is (vö. Maćkiewicz 2004: 54).

Különböző nyelveket összehasonlítva számos különbség található tehát például a színnevek megnevezése esetében is, mert minden közösség másképpen láthatja, csoportosíthatja és használhatja a színeket – vannak nyelvek, amelyekben több színnév található, és olyanok is léteznek, amelyekben csak néhány színnevet használnak; néha több elnevezése van olyan színnek, amelyre egy másik nyelvben csak egy szót használnak; különbözőek lehetnek a prototípuselvek is (vö. Berlin-Kay 1969, Koutny 2011, Maćkiewicz 2004).

4. A színnevekkel végzett vizsgálatok

A színnevekkel végzett kutatások szempontjából jelentős és innovációs tanulmány, amely befolyásolta az e témával foglalkozó nyelvészek további munkáját, a „Basic Color Terms: Their Universality and Evolution” c. publikáció (1969), amelyben a szerzők Brent Berlin és Paul Kay azt állítják, hogy a nyelveknek vannak univerzális tulajdonságai és ezek a szemantikai univerzálialak megnyilvánulnak a színek elnevezéseiben is, továbbá a nyelvek történelmi fejlődésével is kapcsolatban vannak. Majdnem száz nyelv vizsgálatának eredményei alapján felvetik, hogy minden nyelvben létezik a színnevekre vonatkozó alapvető szókincs.

Berlin és Kay vizsgálata befolyásolta tehát a színnevekkel foglalkozó nyelvészeket – sokan továbbvizsgálták az alapszínneveket, módosították a szerzők által bemutatott elméletet, illetve kritizálták is (ld. B. Papp 2006, Gage 1999, Koutny 2007, 2011, 2012). Ez elméletet Anna Wierzbicka utasította el – azt állította, hogy nincsenek univerzálialak

a színek területén és olyan nyelvek is találhatók, amely beszélőinek tudatában nincs absztrakt felfogás színekről, így a természeti népek tárgyra szokták vonatkoztatni az ismert színeket, mert az ember környezete jelentősen befolyásolja minden nyelv kialakulását és használatát (vö. B. Papp 2006, Koutny 2011).

Berlin és Kay szerint akkor alapvető egy színnév, amikor a következő négy kritériumnak megfelel:

- monolexémikus, azaz csak egy morfémából áll, nincs alárendelve egy másik színnévnek és nem egy másik szó összetevője;
- nem egy másik színnév árnyalata és az elnevezése nem származik egy tárgy nevéből;
- jelentése és használata nem korlátozódik egy bizonyos területre, dolgok csoportjának jelölésére;
- pszichológiailag kifejező, azaz általánosan ismert és gyakori használatú (vö. Berlin-Kay 1969, B. Papp 2006, Kicsi 1988, Kiss-Forbes 2001, Tokarski 2004, Tolcsvai 2010).

A szerzők szerint univerzálisan legfeljebb 11 alapvető színnévről és ennek sajátos hierarchiájáról lehet szó:

Az alapszínnevek egy adott nyelvben az ábrán megmutatott fejlődési sorrend szerint jelennek meg, azaz a sorban jobbra levő alapszínnevek akkor lexikálizálódnak, amikor az előttük álló színnevek már megvannak.

Azonban előfordulhat, hogy egy nyelvben másként történik a felosztás, pl. a japán *aoi* vagy a vietnámi *xanh* egyben a 'zöld' és a 'kék'; az is lehetséges, hogy több alapszín található egy adott nyelvben, pl. a magyarban a *piros* és a *vörös*, vagy az oroszban a *sinij* 'sötét kék' és a *goluboy* 'világoskék' (vö. Berlin-Kay 1969, Koutny 2011).

Ami a *zöld* és a *sárga* színneveket illeti, Berlin és Kay szerint nem egyidőben jelennek meg, mert találhatók olyan nyelvek, amelyekben a korábban lexikálódott színek után következik csak *sárga* vagy csak *zöld*. Ha az a színnév a *zöld*, akkor magában foglalhatja

a *sárgás-zölde*s árnyalatokat is, viszont ha a *sárgáról* van szó, akkor e színnév a *világoszölde*ket is illeti. Azonban a vizsgálatom eredményeinek alapján állíthatom, hogy létezik kapcsolat a *sárga* és a *zöld* színnevek között.

5. A kérdőív

A kutatás folyamán összeállítottam két nagyon hasonló kérdőívet, amelyet elektronikusan töltöttem ki: a www.kerdoivem.hu és a www.ankietka.pl honlapokon. Figyelembe vettem 78 kérdőívet, amelyet magyar adatközlők töltöttek ki (életkor: 19–66; a nők száma: 63 – 81 %; a férfiak száma: 15 – 19%), és 58 kérdőívet, amelyet lengyel adatközlők töltöttek ki (életkor: 19–40, legtöbbször 21–30 év között – 45 válaszadó, azaz 78%; a nők száma: 45 – 78%; a férfiak száma: 13 – 22%).

E dolgozatban szeretném bemutatni a kutatás azon eredményeit, amelyek az alábbi kérdésekre adott válaszokból következnek.

Az első kérdésben megkértem, hogy az adatközlő soroljon fel három dolgot, amely többek közt sárga színű, zöld színű. Főleg konkrét elnevezéseket vártam, mint pl. tárgynevek, és az adatközlők határozott többsége ilyen elnevezéseket írt. [„Soroljon fel (...) d) 3 dolgot, ami sárga; e) 3 dolgot, ami zöld”].

Elég hasonló **a második kérdés**em, amelyben megkértem, hogy az adatközlő sorolja fel vagy fogalmazza meg röviden, hogy mi jut eszébe, amikor a megadott színekre gondol. Arra számítottam, hogy az adatközlő absztrakt fogalmakat, szimbólumokat, szabad asszociációkat is leír. [„Sorolja fel vagy fogalmazza meg röviden, mi jut eszébe, amikor az alábbi színekre gondol (...) d) sárga; e) zöld”].

A harmadik kérdésben szerettem volna megtudni, hogy az adatközlő szerint milyen színűek az emberi környezet alapvető összetevői, amelyek mindenki számára ismerősek – itt a *sárga* szín esetében a *nap* színére voltam kíváncsi, mert kérdéses, hogy a *napot* e színnévnek prototípuspéldájának lehet-e tekinteni. [„Ön szerint milyen színű (...) e) a nap?”].

Az ötödik kérdésben azt kértem az adatközlőtől, hogy soroljon fel öt szót vagy kifejezést, amelyben valamilyen szín szerepel. Kíváncsi voltam, hogyan használják a magyarok és a lengyelek a színneveket, és hogy melyek közülük a leggyakoribbak. A *zöld* igen gyakran szerepelt a megadott példákban, a lengyel adatközlők 55 kifejezést írtak, a magyarok 52-t. A lengyel adatközlők válaszaiban a *zöld* jelent meg a legtöbbször. A magyar adatközlők viszont a *sárga* színnév kapcsán írták a legtöbb példát (67). Érdekes, hogy a lengyeleknél alig akadt ez a színnév (7). [„Soroljon fel 5 szót vagy kifejezést, amelyben valamilyen szín szerepel! ”].

6. A zöld – zielony

A zöldet a **növényzet**, illetve a **tavas** színének szoktuk tekinteni. Ennek megfelelően az adatközlők az első kérdésre való válaszában felsoroltak számos fogalmat, amely a **természettel** kapcsolatos. A magyar adatközlők összesen 238, a lengyel adatközlők 164 példával szolgáltak. Természetesen voltak ismétlődések. Az összesített eredményeket táblázatba foglaltam, melyekben csak a kettőnél többször említett válaszokat közlöm.

Mind a magyar, mind a lengyel adatközlők többsége olyan fogalmakat említett, melyek:

- a növények világával kapcsolatosak: fű, levél, lomb, tő, fa, erdő, park, tavaszszal, moha, bokor, sportpálya, karácsonyfa, fenyőfa, domb, kaktusz, alga, tavasz, növény, lóhere, mező, tavaszi búzamező, rét, virág, hóvirág, marihuána, pázsit;
- zöldségek: saláta, uborka, brokkoli, zöldbab, spenót, sáska, spárga, rucola, metélőhagyma, paprika, borsó;
- gyümölcsök: alma, kivi, dinnye, görögdinnye, körte, éretlen banán, szőlő, sárgadinnye, avokádó, lime;
- fűszernövények, gyógynövények: petrezselyem, menta, csalán, citromfű;
- állatok: béka, teknős, tücsök, gyík, krokodil;
- nemes kő: smaragd, jáde;
- jelzőlámpa;
- szem.

A lengyel adatközlők említették a budapesti Szabadság-hidat, pénzt, úrlényeket, tankot és zöld teát. A magyar adatközlők válaszai között található még: Greenpeace, környezetvédelem, iskolatábla, iskolai padok, sportszelet csomagolása, LMP ('Lehet Más a Politika' – a párt lógójában zöld szín is van); emellett **kórházzal** kapcsolatosak: műtétes ruha, az orvosi szoba fala, kórházi csempe, Betadine.

1. Táblázat:

„A zöldnek nevezett dolgok gyakorisági listája”	
Példa	Válaszok száma
fű	65
levél	25
fa	10
lomb (ill. falomb)	9
falevél	8
béka	6
moha	5
alga	4
növény	4
saláta	4
uborka	4
bokor	3
brokkoli	3
erdő	3
mező	3
jelzőlámpa	3

**2. Táblázat:
„A zielony-nek nevezett dolgok gyakorisági listája”**

Lengyelül	Magyarul	Válaszok száma
trawa	fű	51
liście	levelek	25
ogórek	uborka	9
sałata	saláta	7
oczy	szem	5
żaba	béka	5
drzewa	fák	3
jabłko	alma	3
kiwi	kivi	3

6.1 A zöld szín szimbolikája

A kérdőív második kérdésében megkérdeztem az adatközlőket, hogy mi jut eszükbe, amikor a *zöld* színre gondolnak. Mind a magyar, mind a lengyel adatközlők hasonló példákat írták és nem vehetők észre jelentős eltérések a szín szimbolikája kapcsán. A *zöld* szín jelképezhet tehát olyan fogalmakat, mint:

- természet: ősiség, falu;
- nyugalom, harmónia: béke, pihenés, megnyugvás, szabadság, túrázás, piknik;
- öröm, vidámság, pozitív energia, frissesség;
- remény;
- környezetvédelem, ökológia;
- élet;
- éretlenség.

A lengyel adatközlők említették még a következő fogalmakat: semlegesség, átlagoság. Két magyar adatközlő *anyát* említett – ez a fogalom kapcsolódhat a természethez. Egyszer előfordult a *csalfaság* is.

6.2 A zöld az állandósult szókapcsolatokban

A *zöld* színnév **féltékenységet**, **irigységet** szimbolizálhat, mind a magyarok, mind a lengyelek számára. Lengyelül 'valaki zöld lehet az irigységtől' (*zielony z zazdrości*), a magyaroknak pedig óvakodniuk kell a *zöldszemű szörnytől*. Mindkét nyelvben létezik hasonló szólás *a szomszéd füve/kertje mindig zöldebb* (lengyelül 'a szomszéd füve zöldebb').

E színnévvel **fiatalságot**, **tapasztalatlanságot**, egy bizonyos ismeret hiányát is kifejezhetjük. Magyarul valaki *zöldfülű* azaz 'kezdő', lengyelül viszont 'sárgacsőrű' (*zóttodziób*) vagy 'zöld egy témában', illetve 'zöld van a fejében' (*mieć zielono w głowie* – ha valaki ráadásul kissé gyerekes és nem veszi komolyan a dolgokat). Azonban az is lehet, hogy valakinek 'zöld fogalma sincs' – magyarul: *halványlila fogalma/gőze sincs* (tehát ebben az esetben is más színneveket használunk), de amikor valaki félrebeszél, nem ért valamihez, akkor már *zöldeket/zöldségeket beszél*.

3. Táblázat: A zöld színnév az állandósult szókapcsolatokban.

Példa	Válaszok száma
zöld ágra vergődik	10
zöldfülű	9
zöldszemű szörny, szörnyeteg	4
a féltékenység a zöldszemű szörny	3
a szomszéd kertje mindig zöldebb	3
óvakodj a zöld szemű szörnytől	2
zöld az irigységtől	2
a szomszéd füve mindig zöldebb	2
fűzöld	2
zöldeket beszél	2
zöldségeket beszél	1
tavaszi zöld ár	1
zöldmezős beruházás	1
zöld utat ad (enged) vminek	1
zöldelő fák	1
kék az ég és zöld a fű	1
almazöld	1
zöld pokol	1
zöldbe fordul	1
méregzöld	1
elzöldül a rosszuléttől	1
elkapott a zöldszemű szörny	1
a szomszéd nője mindig zöldebb	1

A *zöld* a **tavasz** és a **természet** színe, amelyre az adatközlők válaszaik utalnak, pl. ha valakinek 'zöld ujjai vannak' (lengyel kifejezés), ez azt jelenti, hogy ő nagyon jó kertész. Olyan példák is akadtak, amelyek nem kötődnek szorosan a *tavasz* motívumához: *zöld ágra vergődik*, azaz **boldogul**, sikeres és elégedett lett az életével egy nehezebb időszak után. Elég hasonló gondolatot fejez ki a *zielono mi* ('zöldül érzem magam') szókapcsolat, s valójában ez címe egy dalnak, amelynek a szereplője **boldog, nyugodt** és jó a kedve, mert szerelmes. Régebben Lengyelországban a szerelmesek néha 'zöldet

játszottak' (grać w zielone) – bizonyos időszakban mindig kellett legyen náluk valami zöld, amikor egymással találkoztak.

A *zöld* tehát egyben az **élet** és a **halál**, a **méreg** színe is, arra utalhat, hogy valaki rosszul lett (pl. *elzöldül a rosszulléttől*), ill. dühös – de csak a lengyelben, mert magyarul azt szoktuk mondani, hogy valaki *elvörösödik a dühtől*, lengyelül viszont mind a két kifejezés használható.

Emellett az adatközlők szerint a *zöld* a **reményt** is jelképezheti, hiszen azt szoktuk róla mondani, hogy *a zöld a remény színe*. **Engedélyre** utalhat, amire vonatkoznak olyan kifejezések, mint: *zöld utat kap/ad*, a lengyelben *dać komuś/dostać zielone światło* ('zöld fényt kap/ad').

Továbbá a lengyel adatközlők azt írták, hogy valakit „elküldenek zöld fűre”, azaz **elbocsátanak a munkahelyéről**. Analogikusan, ha valaki „zöld fűre megy el”, ez azt jelenti, hogy elveszti az állását. Azonban a magyar nyelvben létezik a „zöldmezős beruházás” kifejezés olyan típusú ipari vállalkozásra utalva, amelyet korábban mezőgazdasági művelés alatt álló területen hoztak létre.

A **szemszínnel** kapcsolatos lengyel közmondás is megjelenik: „oczy zielone - życie szalone”, azaz 'ha valakinek zöld a szeme, annak örült élete lesz'.

4. Táblázat: A zielony színnév az állandósült szókapcsolatokban.

Lengyelül	Magyarul	Válaszok száma
zzielenić z zazdrości, ill. zieleniący, zielony z zazdrości	zöld az irigységtől, elzöldül az irigységtől	22
być zielonym w jakimś temacie	'vki zöld egy témában'	7
nie mieć zielonego pojęcia	halvány lila fogalma sincs ('zöld fogalma sincs)	6
zielono mi	'zöldül érzem magam'	5
u sąsiada trawa jest zieleńsza	a szomszéd fűje mindig zöldebb ('a szomszéd fűje zöldebb')	2
dawać komuś/dostać zielone światło	'zöld fényt ad vkinek/kap'	2
oczy zielone - życie szalone	'zöld szem - örült élet'	2
mieć zielone palce	'vkinek zöld ujjai vannak'	1
zielony ze złości	'zöld a dühtől'	1
morska zieleń	tengeri zöld	1
jechać na zieloną trawę	'zöld fűre elmegy, elutazik'	1
posłać kogoś na zieloną trawę	'elküld vkit a zöld fűre'	1
grać w zielone	'zöldet játszik'	1
mieć zielono w głowie	'zöld van a fejében'	1
zielony to kolor nadziei	zöld a remény színe	1
po drugiej stronie rzeki trawa jest bardziej zielona	'a folyó másik oldalán a fű zöldebb'	1

7. A sárga – żółty

A kérdőív ama kérdésére, hogy mi *sárga* színű, a magyar adatközlők összesen 228 példát írtak, a lengyelek viszont csak 164-et. A példák itt is ismétlődtek. Az összesített eredmények az alábbi táblázatokban láthatók, most is csak a kettőnél többször említett válaszokat közlöm.

5. Táblázat: „A sárgának nevezett dolgok gyakorisági listája”

nap	42
citrom	17
napraforgó	14
nárcisz	14
banán	10
villamos	7
virág	6
arany	4
méz	4
rózsa	4
sajt	3

Szembeszökő, hogy mind a magyar, mind a lengyel adatközlők a leggyakrabban a **napot** sorolták ide. Wierzbicka szerint a *sárga* színnév prototípusa a *nap*, bár Tokarski úgy véli, hogy a lengyel nyelv esetében kissé kérdéses ez a megállapítás, tudniillik nem gyakoriak olyan szókapcsolatok, amelyekben a *sárga* és a *nap* szerepelnek együtt (vö. Tokarski 2004: 97). Lengyelül nem szoktuk mondani, hogy valami *sárga*, *mint a nap*, hanem inkább *világos*, *mint a nap* ('jasne jak słońce'), azonban gyakoriak más hasonlatok is, pl. *sárga*, *mint: a citrom*, *a kanári*, *a szalma*, *a viasz*, *az arany*. Sárga lehet a beteg vagy idős ember bőre (tehát e színnév az **öregség** fogalomhoz kapcsolódhat), a *nap* viszont a szókapcsolatokban inkább *aranyszínű*. Azonban az is igaz, hogy az idiómákban, kifejezésekben gyakrabban az *arany*, mint a *sárga* színnév fordul elő (vö. Tokarski 2004: 97–99). Magyarul sem szoktuk a *sárgát* a naphoz hasonlítani. A válaszokból az is kiderült, hogy az adatközlők többsége (a magyar adatközlők 56%-a és a lengyel adatközlők 67%-a) a nap színének a *sárgát* tekinti. Érdekes, hogy majdnem senki nem írta az arany, arany-sárga színnevet.

6. Táblázat: „A żółty-nek nevezett dolgok gyakorisági listája”

Lengyelül	Magyarul	Válaszok száma
słońce	nap	33
cytryna	citrom	22
słoneczniki	napraforgó	14

żonkil	nárcisz	10
banan	banán	7
kurczaczek, kurczak	kiscsibe	7
żóltkó	tojássárgája	6
kaczeńce	gólyahír	5
kanarek	kanári	4
mlecz	pitypang	4
ananas	ananasz	3
rzepak	repce	3

Tipikusan sárga színű dolgok lehetnek tehát:

- a nap, illetve: napsugár, napfény;
- csillag;
- fény, lámpafény, fényvisszaverő csík;
- a virágok, virágszirom, növénye: napraforgó, nárcisz, rózsa, tulipán, gólyahír, kikerics, aranyeső, krókusz, krizantém, liliom, százszorszép, pitypang, repce, búza, búzakaiász, búzamező, gabona, kukorica;
- méz, méh, darázs;
- csibe, csirke, kacska, kanári, pillangó;
- gyümölcsök: citrom, banán, barack, narancs, alma, ananasz, birsalma, homoktövis, körte, sárgadinnye, Mirabella szilva;
- enivalók: sajt, tojás, tojássárgája, vaj, sárgarépa, paprika, bab, köles, nyalóka, puding;
- innivalók: fehérbor, narancslé, Fanta üdítő, tea;
- fűszerek: kurkuma, mustár;
- budapesti villamos, kiséföldalatti;
- irigység (ezt csak a magyarok sorolták fel);
- epe, májsárgaság, májbetegség okozta szín;
- drágakő: borostyán, citrin, topáz;
- arany;
- jelzőlámpa, közlekedési jelzőtáblák;
- sárgalap;
- csekk, régi papír;
- Pikachu, Simpson család, smiley;
- homok.

7.1 A sárga szín szimbolikája

Bár az első kérdésre adott válaszok alapján megállapítható, hogy a magyarok és a lengyelek ugyanazokat a dolgokat tekintik *sárga* színűnek, némileg más fogalmakat jelképezhet számukra ez a szín. A lengyelek szerint a *sárga* inkább pozitív fogalmakhoz kap-

csolódik. A lengyelek számára a sárga főképpen a **vidámság** színe (12), a magyaroknak inkább az **irigység** jelképe (14). Ezen kívül nincsenek nagyobb eltérések a sárga szín szimbolikája kapcsán.

Az adatközlők szerint a *sárga* színnév szimbolizál tehát olyan fogalmakat, mint:

- irigység, árulás, féltékenység;
- vidámság: eufória, energia, boldogság, öröm, mosoly, optimizmus;
- betegség, mérge, alkoholisták, epe (a májbetegség okai és tünetei kapcsán)
- kreativitás, ötletesség, spontaneitás;
- nyár: nap, napfény, napsütés, melegség, strand;
- ősz (a levelek színe miatt);
- sivatag (a homok színe miatt);
- idétlen, rikító, undorító, csúnya;
- keleti (valószínűleg a fűszerekkel, gyümölcsökkel, sivataggal kapcsolatos asszociáció);
- húsvét (mert sárga színű a csibe).

7.2 A sárga szín az állandósult szókapcsolatokban

A lengyelben a **tapasztalatlanság**ot nemcsak a *zöld* színnévvel fejezzük ki, hanem a *sárgával* is – erre a példa a *zółtodziób* ('sárgacsőrű') összetett szó, amelynek a magyar megfelelője a *zöldfülű*, tehát ráadásul más testrészt használunk ebben a kifejezésben.

Továbbá a sárga a **betegség** jelképeként jelenik meg a szókapcsolatokban, pl., ha valakinek *zółte papiery* – 'sárga papírai' vannak, akkor egy nem kiegyensúlyozott személyiségű lelki beteg emberről van szó (a *sárga papírok* a dokumentumok, amelyek igazolják a betegségét). A magyar adatközlők példáiban egy betegség neve, *sárgaláz* is akadt, amely létezik a lengyelben is (*zółta febra*), de nem fordult elő a válaszokban. Viszont ha *kogoś zalewa zółć*, azaz 'valakit elönt az epe' (az *epe* szót lengyelül a *sárga* színnévvel fejezzük ki), ez nem azt jelenti, hogy az illető beteg, hanem mérges, dühös – tehát a **méregre** vonatkoznak a zöld és a sárga egyaránt. Továbbá az **alkoholfogyasztás** következményeként: *leissza magát a sárga földig* és *dob egy sárgát* ('hány') – **rosszullétre** vonatkozik.

A magyar adatközlők válaszaiban viszont a *sárga* a leggyakrabban szereplő szín és főleg az **irigység** szimbólumaként jelenik meg különböző szókapcsolatokban (43 példában).

7. Táblázat: A sárga színnév az állandósult szókapcsolatokban.

Példa	Válaszok száma
sárga az irigységtől	18
leissza magát a sárga földig	13
(el)sárgul az irigységtől	9
sárga irigység	8
(meg)eszi a sárga irigység	4
belesárgul az irigységbe	2

sárga bögre, görbe bögre	2
sárga láz	2
sárga mint a kukorica	1
nyílik már a sárga rózsa	1
aransárga	1
popper sárga*	1
elfogta a sárga irigység	1
sárga mint az irigység	1
dob egy sárgát	1
sárgállik a látóhatár	1
napsárga	1

*popper – kémiai vegyület, amelynek sárga színe van

8. Táblázat: A zólyt színnév az állandósult szókapcsolatokban.

Lengyelül	Magyarul	Válaszok száma
zóltodziób	zöldfülő ('sárgacsőrű')	3
kogoś zalewa zólc	előnti az epe ('előnti a sárga, a sárgaság')	2
zólte papiery	'sárga papírok'	1
zólyt śnieg	sárga hó	1

8. Összefoglalás

A *zöld* és a *sárga* színnevek Berlin és Kay (1969) által szerkesztett az alapszínnevek fejlődési sorrendjében egy különleges helyet foglalnak el: egy adott nyelvben eleinte megjelenik vagy *zöld* vagy *sárga*, és csak utána a másik szín. Ha az első a színnevek közül a *zöld*, akkor magában foglalhatja a *sárgás-zöldes* árnyalatokat is, viszont ha a *sárgáról* van szó, akkor e színnév a *világoszöldet* is illeti. Talán ez a közeli viszony a két színnév között befolyásolhatja a *zöld* és a *sárga* színnevek percepcióját, a szimbolikáját és a használatát. A vizsgálatomból következik, hogy a két nyelvben nem mindig ugyanazt jelképezi a két szín. A magyar nyelvben a *zöld* és a *sárga* egyaránt a féltékenységet, az irigységet jelképezheti, de a lengyel adatközlők szerint erre csak a *zöld* vonatkozik. A *zöld* mint a tapasztalatlanság, a fiatalság színe mind a két nyelvben szerepel, de a lengyelben a tapasztalatlanságot a *sárga* is szimbolizálhatja. A *zöld* és a *sárga* egyszerre az életre és a halálra utalnak – *zöld* lehet a tavasz és a méreg, *sárga* lehet a húsvéti csibe és a májbetegségben szenvedő ember bőre. Egy lengyel közmondás szerint, ha valakinek *zöld* a szeme, annak örült élete lesz (de talán sok pozitív élményben gazdag), viszont ha 'valakinek *sárga* papírai vannak', akkor komolyabb lelki betegségben szenved.

Irodalom

- Anusiewicz, Janusz – Dąbrowska, Anna – Fleischer Michael 2000. Językowy obraz świata i kultura. Projekt koncepcji badawczej. In: Dąbrowska, A. – Anusiewicz, J. (red.) 2000. *Językowy obraz świata i kultura*. Wrocław, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego. Język a kultura 13.
- B. Papp Eszter 2006. Néhány színnév terminológiai vizsgálata. In: Fóris Ágota – Pusztay János (szerk.) 2006. *Utak a terminológiához*. Szombathely, BDF. 7–25.
- Bañcerowski, Janusz 2004. A világ nyelvi képe mint a szemantikai kutatások tárgya. *MNy*. 188–195.
- Bartmiński, Jerzy 2006. *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Berlin, Brent – Kay, Paul 1969. *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*. Berkeley – Los Angeles, University of California Press.
- Földvári Melinda 2005–2011. *Színnév – színszótár*. <http://www.szintan.hu>
- Gage, John 2010. *Kolor i znaczenie: sztuka, nauka i symbolika*. Kraków, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych UNIVERSITAS. [Eredeti: Gage, John 1999. *Colour and meaning: art, science and symbolism*. London, Thames and Hudson]
- Grzegorzczkova, Renata 2004. Pojęcie językowego obrazu świata. In: Bartmiński, Jerzy (red.) 2004. *Językowy obraz świata*. Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. 39–45.
- Kicsi Sándor András 1988. Az alapszínnevek lexikalizálásáról. *Magyar Nyelvőr* 112: 456–460.
- Koutny Ilona 2007. Mennyiben magyar színek a piros-fehér-zöld? Kontrasztív frazeológiai vizsgálat. In: Maticsák Sándor (szerk.) 2007. *Nyelv, nemzet, identitás II*. Budapest–Debrecen: Nemzetközi Magyarágtudományi Társaság. 229–238.
- Koutny Ilona 2011. *In welchen Farben sehen die Ungarn die Welt? Kontrastiv-phraseologische Untersuchung*. [<http://www.slawistik.hu-berlin.de/institut/fachgebiete/ungarlit/publ/BBH/bbh16/koutny>]
- Koutny Ilona 2012. Kolory, które łączą. In: Koutny Ilona, Dávid Mária, Németh Szabolcs, Paweł Kornatowski (szerk.) 2012. *Magyar–lengyel kapcsolatok: kontrasztív nyelvészeti, irodalmi és kulturális kutatás*. II. kötet. Poznań: ProDruk. 158–171.
- Maćkiewicz, Jolanta 2004. Kategoryzacja a językowy obraz świata. In: Bartmiński, Jerzy (red.) 2004. *Językowy obraz świata*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. 47–55.
- Pléh Csaba 2011. Beszéd és gondolkodás. In: Kenesei István (szerk.) 2011. *A nyelv és a nyelvek*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 352–353.
- Tokarski, Ryszard 2004. *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2010. *Kognitív szemantika*. Konstantin Filozófus Egyetem: Nyitra.